

Noen tanker rundt salmeseddelen

I en artikkel i 2001 hevdet salmedikteren Graham Kendrick at "det kan være at en kirkes mest innflytelsesrike teolog er den som velger salmene".⁸

Tekst: Tim Rishton

Dette var vel ment som skråblikk men det er nok åpenbart at når folk er på vei hjem fra kirken er det langt mer sannsynlig at de vil nynne en salmemelodi (og dermed bli minnet om salmens innhold) enn å repetere på prekenen. Dette undergraver på ingen måte prekenens betydning, men minner oss om at måten vi lærer på ikke alltid er den som vi forbinder med tradisjonelle læremetoder.

Få aspekter ved planleggingen påvirker gudstjenesten så mye som salmevalg — enten ved å gjøre den til en positiv opplevelse eller ved å lokke tiltalende mot katastrofe.

Variasjon

Vi begynner med en hypotetisk og usannsynlig gudstjeneste med følgende salmeseddel:

NoS

382	Å du store kjærleiks under
523	Løftet i Guds ord vi kjenner
545	Herre tal, din tenar lyder!

597	Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte
644	Jesus, når jeg nu skal knele
342	Hva kan veie opp den glede

Problemet er øyeblikkelig åpenbart: selv om salmeseddelen har en noenlunde fornuftig tematisk sammensetning, synges samtlige salmer til den samme melodi! Å oppnå et slik resultat ved en tilfældighet er nok like sannsynlig som å vinne i Lotto, men allikevel ligger det et alvorlig poeng her. Velger vi salmer uten hensyn til musikalsk utforming kan vi lett havne i en uheldig situasjon. Er alle salmemelodier i moll får gudstjenesten en tung stemning. Er alle i tretakt kan gudstjenesten begynne å være val-sepreget, er alle i firetakt kan den bli noe tungvint. Er alle melodier i samme musikkstil (for eksempel rytmiske renaissancekoraler, 1800-talls melodier med søte harmonier, lyriske svenske og engelske salmer fra 1900-tallet eller nykomponerte salmer) begynner gudstjenesten å bære preg av en historisk rekonstruksjon, uten at forsamlingen nødvendigvis kan definere denne følelsen.

På sammen måten er mange farer forbundet med utvalg av salmetek-

ster. Om alle tekstene har samme metriske struktur (selv om salmene bruker ulike melodier), om alle taler med samme stemmen (for eksempel taler fra "jeg"-standpunktet eller ved Guds stemme), om alle er lange (slitsomt) eller alle er korte (frustrerende), eller om alle skriver seg fra samme epoke og litterærstil, så vil dette ha en negativ innvirkning på gudstjenestens balanse.

Når vi så søker variasjon i en salmeseddel, gjør vi det ikke for å være kunstnerisk men for at selve salmene ikke står i fokus. Salmene skal peke mot en teologisk sannhet, men hvis ett aspekt ved salmene begynner å bli så slående at folks oppmerksomhet blir rettet mot det, så mister salmen sin egentlige funksjon og kraft.

De mange variasjonsmomentene som vi har sett, både i forhold til tekst og melodi, er kun en del av hovedformålet, som er å velge salmer som:

- beriker det som er sagt og usagt
- setter menigheten i stand til å delta i gudstjenesten
- inspirere tilbedelse
- lære evangeliske sannheter på en måte som kan huskes
- bygge opp kirkens enhet

Et godt utvalg av salmer vil gjøre at menigheten føler seg velsignet, uansett hva som skjer ellers i gudstjenesten. Før vi tenker videre på hva som egentlig er et "godt utvalg", må vi vurdere hva som er en "god salme".

Hva er en "god" salme?

En salme består både av tekst og melodi. Disse to elementer kan fungere hver for seg — en salmetekst kan leses som poesi og en koralmelodi kan nynnes. En god salme derimot er mer enn summen av sine deler. Forholdet mellom ord og tekst har sin egen dynamikk. Melodien er ikke bare en ramme, ikke bare en måte å huske ordene på, men den beriker og fordyper teksten.

Det finnes ikke én enkel oppskrift for den "gode" salmen. Teksten kan være en teologisk analyse — en preken i seg selv — eller den kan bare påpeke én enkel sannhet eller kan generelt sett inspirere tilbedelse. En melodi kan være tradisjonsrik, imponerende, moderne, enkel eller komplisert, men den skal fenge og inspirere den syngende menigheten. I gudstjenestessammenhengen er en salme ikke en litterær musikalsk eller kunstnerisk skatt men en åndelig gave. En salme som er god i én sammenheng kan betraktes som elendig i en annen. Det som er åndelig måles av om det bærer frukt — og dette må være den rette måten å måle en salme på.

Hver generasjon kan, og må, bruke samtidens egen stil, kontekst og opplevelser til å skrive salmer som er betydningsfulle og som har kraft i sin tid — må altså stadig syng "en ny sang for Herren". Noen av disse salmer vil leve videre og bli fremtidens klassikere, andre blir så tett knyttet til dikterens eller kom-

ponistens tid at de snart slutter å være brukbare. Begge typer er verdifulle og skal ikke foraktes.

Felles kulturuttrykk: en utfordring

Det er uhyre viktig at vi unngår å gjøre en bestemt musikkstil til en forutsetning for kristen tro. Det er lett å gi inntrykk av at det å være kristen er avhengig av å like tradisjonell salmesang — eller kristen rockemusikk. Med andre ord kan vi (uten at vi er klar over det) gjøre idiomet like viktig som budskapet og dermed ekskludere den som ikke har sans for musikkstilen. Det var en periode da europeiske salmer og gudstjenestemusikk ble tvungen kost for den afrikanske kirke, som om misjonærene betraktet musikkstilen som "hellig", selv om musikken slo feil i forhold til folkets kultur og religiøs forståelse og ikke kunne gi uttrykk for deres tro eller tilbedelse.

Denne musikalsk imperialisme er nå på hell, og kontekstuell musikk med kulturell resonans er å finne i mange land, fra Afrikas rytmisk energi til Nordens folketonar. Men i dag er det en utfordring å finne et felles kulturuttrykk til og med innen et enkelt land slik som Norge. Om vi synes at de gamle misjonærene tok feil i dette, må vi virkelig ta på alvor spørsmålet om ikke vi i vår tid hersker over samfunnets kulturelle rettighetene.

Når vi skal vurdere en god salme er det vesentlig å respektere forskjellen mellom forsamlingsalme og

solistisk sang. For eksempel er det lett å la seg inspireres av stemningen i et stort kristent møte eller konferanse og tenke at de vidunderlige sangene som ble fremført der kunne bidra til en fornyelse i menighetssangen der hjemme.

Effekten imidlertid er avhengig av solistens spesielle stemme, av bandets rytmisk vitalitet og av slagverkets kunst, for ikke å nevne den spesielle atmosfæren i møtet. Ofte blir et forsøk på å synge slike sanger i et lokalt møte mislykket fordi uten disse fundamentale fremføringsmidler blir sangen kun en svak skygge av det som er tenkt — og forsamlingen sitter bare undrende. Moderne og rytmisk sang kan fungere bra i en forsamling, men må være komponert for menighetsbruk.

Å synge en kjent salme kan være en mektig opplevelse. Mange organister har hatt sterke opplevelser i alders- og sykehjem der pasienter som tilsynelatende ligger uten noen form for kontakt med omverdenen plutselig smiler og synger med en kjærkommen salme. Også for oss som fremdeles er yngre, kan vi i salmer gjenoppleve vår fortids åndelige inspirasjoner og opplevelser som i dag er blant troens bærebjelker, vi kan minnes personer som er gått bort og vi kan bli minnet om at dagens fristelser og problemer kun representerer ett punkt i et kontinuum som omfatter både hele vårt trosliv, fortid og fremtid, og hele kirkens historie.

Denne sans for troens livsløp blir stadig viktigere jo eldre en blir.

At den kjente er så vesentlig skaper to dilemmaer. Først er det fristende aldri å bruke ukjente salmer fordi dette blir utfordrende, upopulært og distraherende. Unnlater vi å gjøre det vil vårt salmekonsept bli stadig mer tilbakeskuende og fjernt fra dagens realiteter. Vi vil også dermed unnlate å legge grunnlaget for denne og den neste generasjonens tradisjoner med røtter i dagens teologi og musikk. Det bør derfor være en del av rutinene når vi velger salmer at vi refererer til (men ikke føler oss bundet av) et system for å oppdatere salmepertoaret.

Her er det verdifullt å notere bruken av tidligere ukjente salmer, delvis slik at de kan gjenbrukes noen ganger (innarbeides) og delvis for å sikre at vi bruker verken for mange eller for få nye salmer i forhold til det egentlige langsiktige behovet. Det andre dilemma gjelder gammeldags språk. En salmetekst som er kledd i fortidens språkdrakt kan (på grunn av langt bekjentskap) for den eldre kristne ha en verdi og styrke langt utover det teksten tilsier direkte. Vi må imidlertid også vurdere ansvaret vi har overfor den yngre generasjonen. Problemet er ikke så gjeldende ved en aldersspesifikk gudstjeneste — på aldershjem, for eksempel, der et konservativt valg er naturlig, eller på skolegudstjeneste der vi retter blikket mer mot fremtiden). Men i en vanlig blandet forsamling

må vi balansere behovene til ulike grupper (ikke bare aldersgrupper).

Spørsmålet om språkdrakt er derfor sammensatt. At enkelte formuleringer er gammeldagse og ikke reflekterer moderne gatebruk betyr neppe at det er uforståelig (finnes det virkelig en tenåring som ikke forstår "Vær meg nådig, Gud"?). At grammatiske strukturer er innviklet betyr heller ikke nødvendigvis at teksten er ubrukkelig. En tekst slik som:

Himlenes Gud visst ei bebor
hus våre hender kan bygge

utsetter folk ikke for noen særlige problemer, selv om enkelte må veltenke to ganger før de får innbetydningen. Problemet er mest akutt hvor et ord etter hvert har fått en ny betydning. "Guds menighet, syng for vår skaper i lønn" er et eksempel på dette. Blir betydnings-skiftet så alvorlig at det endrer folks forståelse av salmen eller latterliggjør innholdet må uttrykket moderniseres.

Å velge salmene

Om det er presten eller kantoren som velger salmene (det bør egentlig være begge to i tett samarbeid), så er første skritt alltid den samme. Det som først gjøres er ikke å lese gjennom tekstene, ikke å oppsummere prekenen eller å undersøke kollektbønnen. Til og med ikke å bla opp i salmespalten i *Norsk Kirkemusikk*. Verken hos predikant eller almanakk søker vi inspira-

sjon, men hos Guds Hellig Ånd. Det er en elendig predikant som begynner å planlegge en preken uten først å be. Om vi tar salmes rolle i en gudstjeneste med det minste grad av alvor kan vi ikke begynne planleggingen noe annet sted enn i bønn.

En relevant salme

Det er et kjent prinsipp at noen salmer i en gudstjeneste (høymessesalmen, salmen etter prekenen m.fl.) vanligvis kobles direkte opp mot dagens tekst og tema, mens andre kan forholde seg til funksjonen i gudstjenesten (åpningen, nattverden, utsending, osv.). Når en salme skal være relevant til en tekst betyr dette ikke nødvendigvis at den skal gjenta enkelte ord eller formuleringer fra teksten (selv om dette kan være en nyttig påminnelse). En "relevant" salme skal gi en ekstra dimensjon til vår forståelse av teksten, eller den skal forlange et personlig respons til den. Dette er en langt mer krevende oppgave enn bare å finne salmer som henviser til bibelteksten. For å sikre at salmene virkelig kommuniserer krever innsikt både i prekenens hovedretninger og i menighetens kunnskapsnivå og kontekst. Når salmene står friere i forhold til tekst og tema, må de allikevel ikke forvirre hovedtrekkene i tenkingen. Plasseringen av salmer i høymessen fastsettes i stor grad av Gudstjenesteboka. Prinsippet om å veksel salmesang med liturgiske ledd er meget godt innarbeidet, men vi kan stille spørsmål om hvorvidt alter-

native disponeringer kan fungere. For eksempel er det praksis i enkelte frikirker å synge flere salmer ad gangen ved kun to eller tre anledninger i løpet av gudstjenesten.

Fordelen med dette er at menigheten blir frigjort til å fokusere mer på salmesang og på tilbedelsen. Høymesseliturgen gir adgang til å synge "Bibelsk salme" som Inngangssalme, Høymesse-salme og ved Nattverd. I tillegg til salmene fra Salmenes bok (NoS 881-904 og S97 204-242) finnes det en rekke korte prosesjonssanger, bibelviser, inngangssalmer og andre sanger som egentlig er for korte til å brukes som alenestående salmer, men som med fordel kunne brukes samlet i en "lovprisningsstund". Noen av disse korte salmer og sanger var egentlig ikke skrevet for å stå alene men skulle være en del av en sammensetting av åndelige sanger som leder folk fra hverdagen og til tilbedelsen. Er det verdt å forsøke noe slikt?

Et ork

Valg av salmene betraktes ofte som et ork: en ukentlig eller månedlig plikt som skal gjennomføres uten å forstyrre viktigere saker. Derimot skal prosessen være et teologisk, pastoralt og musikalsk arbeid på høgste plan. Prosessen er knyttet såvel mot menighetens engasjement med tekst og teologi som mot musikalske aspekter slik som dur, takt, stil og harmoni. Viktigst av alt, så skal det være et åndelig arbeid, bygget på forbønn og Åndens inspirasjon.